

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE
CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ȘI SECURITATE

SURSE DE INSTABILITATE

Autori: As. Cc. Mihai-Ștefan Dinu (șef colectiv)
Dr. Grigore Alexandrescu

CUPRINS

ARGUMENT	3
CAPITOLUL 1 SECURITATE ȘI STABILITATE.....	3
CAPITOLUL 2 SURSELE DE INSTABILITATE.....	4
2.1. Mediul internațional de securitate	4
2.2. Surse de instabilitate de natură socio-politică.....	6
2.3. Surse de instabilitate de natură militară.....	9
2.4. Surse de instabilitate de natură ecologică	11
2.5. Surse de instabilitate de natură culturală.....	12
2.6. Terorismul - un actor polivalent (studiu de caz).....	14
CAPITOLUL 3 POSIBILE SOLUȚII DE ELIMINARE, EVITARE SAU PREVENIRE A APARIȚIEI SURSELOR DE INSTABILITATE	17
BIBLIOGRAFIE	19

ARGUMENT

Controversa academică existentă în domeniul securității a dezvoltat, în timp, diverse direcții de fundamentare, adevărate școli teoretice, a căror activitate a dus la aprofundarea cercetărilor din câmpul apărării și securității. Neexcluzându-se reciproc, fiecare grupare, concentrată, în general, în jurul unei personalități, a inițiat o concepție despre securitate. Ceea ce unește, însă, aceste concepții este ideea comună că securitatea este direct influențată de starea de stabilitate privită ca o proprietate multidimensională a sistemului. Când, însă, se analizează binomul stabilitate-instabilitate părerile sunt împărțite. Stabilitatea este definită fie ca invariabilitatea unei proprietăți specifice a unei entități, în timp sau sub influența unor factori caracteristici extrinseci, fie drept capacitatea unei entități de a suporta acțiunea unor factori perturbatori fără a fi afectată major, sau capacitatea unei entități de a reveni la starea de echilibru, după acțiunea unor factori perturbatori. Luând în considerare aspectele surprinse în fiecare dintre aceste definiții, am încercat în studiul nostru o abordare a analizei care să includă accente asupra surselor de instabilitate de natură politică, economică și demografică pe care, datorită interrelaționării lor, le-am restrâns sub umbrela socio-politică, a celor de natură militară, dar și asupra unor fenomene precum terorismul, în noua sa calitate de actor global, ale cărui manifestări au demonstrat că pot genera stări de instabilitate pe termen lung și pe spații extrem de mari (vezi SUA 11 septembrie 2001 sau Spania 11 martie 2004).

CAPITOLUL 1 SECURITATE ȘI STABILITATE

În ciuda încercărilor unui număr mare de specialiști de a găsi o formulare clară, precisă și cuprinzătoare a conceptului de securitate, majoritatea definițiilor acceptate la nivel internațional scot în evidență diverse caracteristici, ale securității naționale în special, cum ar fi valorile naționale, durata și intensitatea amenințărilor, lipsa războiului, modul de viață acceptabil ș.a. Una dintre definițiile ce ne-au atras atenția este cea dată de Jozef Balazj¹: „*Securitatea internațională este determinată în fond de securitatea internă și externă a diferitelor sisteme sociale, de măsura în care, în general, identitatea sistemului depinde de circumstanțele externe. Experții definesc în general securitatea socială ca pe securitatea internă. Funcția ei esențială este aceea de a asigura puterea politică și economică a clasei conducătoare date sau supraviețuirea sistemului social și un grad adecvat de securitate publică.*” Departe de a încerca reducerea securității la descrierea simplistă de sisteme și relații, putem afirma că într-o lume în curs de globalizare, siguranța furnizată de existența unei stări de securitate la

¹ Definiția este citată de Barry Buzan în lucrarea sa „*Popoarele, statele și teama*”, editura Cartier, Chișinău, 2000, p.28.

nivel național, sau lipsa acesteia, afectează într-o oarecare măsură starea de stabilitate la nivel global.

Starea de securitate a colectivităților umane depinde de parametrii factorilor ce se manifestă în cadrul dimensiunilor majore ale securității:

- politic
- economic
- militar
- cultural
- de mediu ș.a.

Pentru ca parametrii să corespundă unei stări de securitate solide, factorii aflați la nivelul fiecărei dimensiuni a securității, trebuie să îndeplinească o condiție de bază, și anume, să se manifeste în direcția realizării unei stabilități organizaționale la nivel statal sau guvernamental – *stabilitate politică*; unei *stabilități economice* prin realizarea accesului la resurse și piețe de desfacere pentru a susține un nivel adecvat de bunăstare și putere a statului; crearea condițiilor necesare evoluției culturale (limbă, tradiții, religie) care să nu favorizeze apariția de stări conflictuale ce ar genera instabilitate având la origine surse etnice sau religioase. Securitatea mediului este importantă, ea referindu-se la menținerea mediului înconjurător local, regional și global, acesta fiind cadrul de manifestare a tuturor acțiunilor umane.

Realizarea stabilității necesare unei stări de securitate solide nu se înlăptuiește, însă, doar prin acțiunea singulară a factorilor aparținând unei dimensiuni, ci prin acțiunea întretesută a diferiților factori ce se manifestă în toate dimensiunile securității.

CAPITOLUL 2

SURSELE DE INSTABILITATE

- natură și spații de manifestare -

Literatura de specialitate consideră mediul de securitate drept un ansamblu de sisteme: forțe și actori politici, procese și reguli de funcționare și reglare. Respectând regula oricărui sistem acesta este caracterizat de stabilitate sau instabilitate, stare dată de absența/prezența factorilor de risc în ansamblul său.

2.1. Mediul internațional de securitate

Sursa majoră de instabilitate cu cel mai mare potențial beligen se află în dezechilibrele create de labilitatea sistemică a societății omenești, într-o perioadă de transformări profunde. Manifestându-se dispart și indistinct, de multe ori, alteori în mod evident, acestea creează imaginea mediului internațional de securitate ale cărui principale caracteristici sunt:

1. Sfârșitul bipolarității – prin fereastra de oportunitate creată pentru reorganizarea centrelor de putere.

2. Proliferarea actorilor – dezintegrarea unor state federale în ultimele două decenii a dus la creșterea numărului de țări. Multitudinea problemelor regionale și mondiale, pe care statele și le-au propus să le rezolve a condus la sporirea numărului organizațiilor internaționale. Efect al globalizării, legăturile economice s-au înmulțit și diversificat, au apărut noi piețe de desfacere ceea ce a dus la creșterea numărului companiilor multinaționale și a dorinței lor de afirmare ca actori cu valoare internațională. Interesul pentru protecția ființei umane a devenit din ce în ce mai vizibil, ceea ce a dus la sporirea și diversificarea organizațiilor neguvernamentale umanitare. Terorismul, prin modul său de manifestare, în ultima perioadă, s-a transformat într-un actor global.

3. Expansiunea democrației – tot mai multe țări au îmbrățișat o etică politică democratică. Însă acest fapt nu înseamnă automat și adoptarea aceluiași tradiții sau moduri de funcționare unice ale instituțiilor. Respectarea în continuare a sistemului piramidal de conducere lasă puține șanse implementării principiilor democratice la nivelul instituțiilor.

4. Accesul diferențiat al statelor la resurse afectează relațiile dintre acestea.

5. Prăbușirea unor state – condițiile economice precare, tulburările sociale sau, mai grav, combinații ale acestora, fac ca unele țări să nu fie capabile să se susțină ca entitate politică, mai ales în cazul statelor al căror comportament este dirijat de motive politico-ideologice, culturale sau religioase (Afghanistan). În vacuumul creat pot interveni alte state sau organizații - nu neapărat de securitate și stabilitate sau umanitare – cum este cazul multor organizații teroriste care profită din plin de „ospitalitatea” unor astfel de state.

6. Răspândirea conflictelor de tip etnico-religios. Ultimele decenii au arătat că tendința spre conflicte ce au la origine pretențiile teritoriale a scăzut. În schimb, s-au amplificat și diversificat modalitățile de rezolvare prin forță a divergențelor de natură etnică sau religioasă.

7. Creșterea performanțelor tehnicii militare și proliferarea mai accentuată a acesteia. Progresele științei și tehnicii, precum și răspândirea mijloacelor IT&C tot mai sofisticate au oferit multor actori (statali sau non-statali), posibilitatea de achiziționare și deținere a unor arme, uneori disproporționate în raport cu nevoile de apărare, puterea și resursele proprii.

Caracteristicile mediului de securitate ne indică principalele probleme cu care se confruntă actorii internaționali și pentru care desfășoară acțiuni individuale sau de grup, conform intereselor lor. În ciuda creșterii importanței rolului unor actori non-statali pe scena internațională, statul rămâne, totuși, entitatea de referință în inițiativa de identificare a factorilor de risc, a căror prezență sau absență indică nivelul de stabilitate/instabilitate a mediului de securitate. Natura surselor de instabilitate poate fi clasică, adică situată la nivelul individual al unor dimensiuni ale securității (politică,

economică, militară, culturală, de mediu ș.a.). În schimb, panoplia surselor de insecuritate s-a îmbogățit în ultimii ani cu noi elemente ce își au originea în fenomene ca:

- terorismul;
- proliferarea armelor de distrugere în masă și a tehnologiilor pentru arme de distrugere în masă, a materialelor fuzionabile și a celor chimice și biologice;
- traficul cu arme, droguri și persoane;
- imigrația ilegală, ca urmare a creșterii populației și a efectelor la nivel politico-social ce decurg de aici.

Demn de remarcat este faptul că, spre deosebire de sursele de instabilitate care se manifestă în cadrul palierului clasic, cele enumerate mai sus prezintă o caracteristică specială, dată de faptul că urmările lor nu sunt limitate la un nivel anume (de exemplu: politic, economic, social ș.a.), ele sunt resimțite la toate nivelele, ceea ce le face să fie considerate surse majore de instabilitate, cu repercusiuni atât asupra securității naționale, cât și a celei regionale și, implicit, globale.

Starea de stabilitate este caracterizată de dinamism, având în vedere că ea poate fi afectată de orice factor de la nivelul dimensiunilor securității. Provocările la adresa securității pot crea o serie întreagă de instabilități ce pot avea ca punct de pornire percepții greșite sau neînțelegerea realităților politice, economice, militare, tehnice ș.a. Problemele politice, reale sau percepute deformat, în special cele de sorginte politico-militară și diplomatică, dinamica politicii interne, a promovării cu obstință a diverselor valori naționale, precum și strategiile în privința asumării riscurilor, pot afecta stabilitatea pe arii impresionant de mari.

2.2. Surse de instabilitate de natură socio-politică

Foarte cunoscută, accepțiunea că economia este motorul progresului a fost îmbrățișată de școlile politico-economice din întreaga lume. Acestea consideră că direcția dezvoltării este dată de doi factori importanți: starea de stabilitate/instabilitate politică și dinamica demografică.

La nivelul relației dezvoltare-stabilitate/instabilitate politică, s-au impus două curente: unii specialiști sprijină ideea conform căreia instabilitatea politică stânjenește activitățile productive crescând nesiguranța – astfel, este încurajată acumularea de capital în detrimentul ratei de creștere economică; alți specialiști în economie susțin că dezvoltarea economică duce la o creștere a instabilității politice, deoarece dezvoltarea economică implică schimbări structurale ce conduc la destrămarea coalițiilor politice producând reșezări ale balanței de putere între diferitele grupuri de interese.

Principalele moduri de manifestare a instabilității socio-politice sunt:

- proteste, pașnice sau violente;
- greve generale;

- revolte;
- demonstrații antiguvernamentale;
- tulburări interne violente;
- lovituri de stat;
- revoluții.

Modul de manifestare a instabilității politice este important, în măsura în care este cel ce ne poate furniza un alt factor cu rol major în aprecierea stării de stabilitate/instabilitate politică, și anume probabilitatea de schimbare a regimului, și modul în care se face transferul de putere. Astfel, schimbarea regimului se poate realiza:

- normal – transferul constituțional al puterii;
- sau anormal/forțat – transferul puterii se face în mod neconstituțional.

Schimbarea anormală e valabilă de la înlocuirea elitelor conducătoare, până la o schimbare totală a sistemului politic, inclusiv instituții importante și ideologie.

Frecvența revoluțiilor, loviturilor de stat, războaielor influențează în mod negativ creșterea economică. Apreciate drept manifestări ce pot avea ca urmare haosul, dezordinea socială, acestea conduc la reducerea ritmului de dezvoltare a statelor, la diminuarea drastică a nivelului de trai, la pauperizarea maselor, cu consecințele ce decurg de aici: generalizarea corupției, creșterea criminalității, dezvoltarea pieței negre ș.a. Totodată, în ecuația stabilității, la nivelul relației politică-economie, există o serie de variabile printre care: gradul de independență al băncii centrale, deficitele bugetare, creditele externe, rata de schimb etc.

Starea de stabilitate socio-politică este caracterizată de o participare politică competitivă și legiferată; sistem deschis de recrutare a aparatului executiv; independența legală (de jure) și operațională (de facto) a executivului. Aceasta oferă credibilitate statului, fapt ce atrage investiții private autohtone și străine, ca sursă de dezvoltare economică.

Pentru că actorii și procesele din sfera politică suferă reglări sistematice, acestea se pot constitui într-un foarte eficient set de indicatori, capabili de a surprinde schimbări subtile ale stării politice. Cu cât sunt mai puțin supuse procesului de reglare, atât procesele cât și actorii, cu atât este mai mare potențialul unor schimbări politice și sociale.

Un factor important ce poate afecta performanțele economice în mod direct sau indirect (prin schimbarea politicilor), în funcție de nivelul de stabilitate politică internă, este existența unei stări de instabilitate politică externă. Situația geopolitică contribuie la aprecierea dezvoltării economice a actorilor internaționali. Numeroase și prestigioase instituții specializate folosesc această relație drept criteriu în stabilirea punctelor de rating.

Rezultă, deci, că instabilitatea politică, măsurată prin schimbări frecvente ale regimului, prin tulburări și violențe, este percepută ca o sursă contraproductivă în

dezvoltarea unui stat. La aceasta se adaugă și fenomenul **corupției**, care, nu de puține ori, a alimentat instabilitatea politică, majorând riscul unei schimbări de regim.

Pornind de la caracterizarea corupției făcută de J.M. Coicoud, prin care aceasta este o sursă majoră de instabilitate politică, pentru că duce la scăderea veniturilor cetățeanului, provocând totodată pierderea încrederii în politică, putem constata o ierarhizare a sferelor ei de manifestare:

- *politică* sau *marea corupție*. De regulă, aceasta se desfășoară la nivelul personalităților (politice, economice, sociale ș.a.) care, prin poziția lor socială, urmăresc interese personale sau ale grupului căruia îi aparțin. În multe din cazuri, după cum relevă majoritatea studiilor în domeniu, corupția politică apare a fi strâns legată de veniturile necesare campaniilor electorale²;

- *birocratică* sau *mica corupție*. Se manifestă la nivelul cetățeanului interesat ca funcționarii publici să grăbească procesul birocratic. Analizată în mod individual, acest tip de corupție nu afectează sfera politică. Privit însă ca un fenomen de masă, el poate prejudicia economia și imaginea statului.

Urmările sociale ale instabilității politice și impactul acestora diferă de la un stat la altul, în funcție o serie de factori, printre care și **dinamica demografică**. Aceasta poate constitui, de asemenea, o sursă de instabilitate, în special în plan național (suprapopularea zonelor urbane) dar și regional și chiar global. Politicile demografice inadecvate pot afecta echilibrul unor spații întinse de conviețuire umană, din cauza relaționării directe cu alocarea resurselor.

Evoluția dinamicii demografice, cu potențial generator de instabilitate, prezintă câteva tendințe majore.

La nivel național, creșterea populației într-un ritm alert, care nu poate fi susținut de o creștere economică cu un ritm similar, generează dezechilibre în modul de alocare a resurselor, ceea ce duce la cereri către autoritate (guverne). Caracterul slab al unei astfel de autorități, dat de lipsa unui instrumentar care să îi permită gestionarea unei astfel de situații, poate fi sursa unei stări de instabilitate de natură socio-politică.

Una din cele mai frecvente tendințe la nivel național este migrarea populației dinspre mediul rural spre cel urban. Acest fenomen are consecințe însemnate asupra stabilității socio-politice, producându-se o suprapopulare a zonelor urbane, deci o suprasaturare a pieței forței de muncă. Aceasta conduce la creșterea ratei șomajului, deprecierea valorii reale a forței de muncă, cu repercusiuni directe asupra nivelului de trai. În acest timp, zonele rurale se depopulează, forța de muncă din agricultură și zootehnie se reduce în mod dramatic, fapt ce conduce la scăderea producției agricole, principala sursă de aprovizionare a zonelor urbane.

La toate acestea se mai poate adăuga și o creștere diferențiată a populației, ca o sursă de instabilitate ce le poate amplifica pe cele prezentate mai sus. Atunci când diferențierea se face la nivel etnico-religios (o etnie sau grup religios prezintă o rată de

² Schultze, G. and Ursprung, H. *The Political Economy of International Trade and Environment*. 2004.

creștere mai mare decât altele, în același spațiu) se pot declanșa rivalități etnico-religioase având ca punct de pornire problema alocării resurselor (spațiul fostei Iugoslavii, Irlanda de Nord, India-Pakistan etc.). Același principiu se respectă și în cazul criteriului de vârstă, conflictul apărând ca urmare a dezechilibrării balanței forței de muncă, și implicit a sărăciei resurselor bugetare.

Generarea instabilității politico-sociale, sau a conflictelor interetnice, ca rezultat al tendințelor demografice prezente la nivel național, are urmări negative asupra stabilității regionale, din cauza fenomenului migrării sau refugierii, ambele cu efecte imediate asupra statelor învecinate zonelor de instabilitate.

Tocmai de aceea, politicile ce au în vedere mișcările de populație sunt îndelung dezbătute și atent elaborate, în parlamentele SUA și ale statelor europene (Franța, Germania, Marea Britanie ș.a.), căutându-se cele mai adecvate soluții pentru a preîntâmpina schimbările bruște ale dinamicii demografice, cu repercusiuni dramatice asupra securității naționale și internaționale.

2.3. Surse de instabilitate de natură militară

Evoluția societății omenеști, a forțelor și structurilor sale de la etapa bipolarității la o alta, denumită de analiști de marcă „*uni-multi-polaritate*”³, „*unipolaritate*”⁴ sau „*multipolaritate*”⁵ este o expresie importantă a proceselor de coagulare care au loc în cadrul desemnat de fenomenul globalizării.

Progresele economice remarcabile, accesul la informații și puternicul transfer de tehnologii au condus la amplificarea ritmului evoluției sistemelor de arme dar și la **creșterea disparităților de potențial militar între state.**

Deși în această etapă s-a intensificat dialogul dintre actorii internaționali, iar rezultatele au fost pe măsură, statele au continuat să-și prezerve interesele naționale și să le promoveze asigurându-le credibilitatea și cu potențialul militar.

Dispariția sistemului bipolar odată cu căderea „*Cortinei de fier*” a creat o sursă de instabilitate majoră prin favorizarea redeșteptării unor ambiții naționale, etnice și religioase care, nu de puține ori, au degenerat în conflicte sângeroase.

Totodată, apariția armatelor naționale în statele rezultate din destructurarea unor federații a dus la schimbarea raporturilor de forțe la nivel subregional, creând disconfort strategic.

Mai mult, lipsa de înțelegere manifestată în retragerea forțelor militare străine de teritoriul noilor state conduce la inflamarea problemelor istorice rămase deschise. În pofida dezbaterilor, conferințelor și angajamentelor asumate în cadrul OSCE, UE și NATO a devenit evident că Rusia nu intenționează să-și retragă patrimoniul militar din Transnistria.

³ Samuel P. Huntington, *The Lonely Superpower*, în Foreign Affairs, martie/aprilie 1999, p. 8.

⁴ William Pfaff, *The Question of Hegemony*, în Foreign Affairs, ianuarie/februarie 2001, p. 224.

⁵ Jacques Delors, *Et Notre Europe, Comment nous voyons le nouvel ordre international*, în Le Monde, 28 mai 2003.

Indiferent de pretextul invocat de Moscova situația îi neliniștește în cea mai mare măsură pe basarabeni care își văd libertatea știrbită în mod grosolan, dar și pe central-europeni care văd o sursă de instabilitate crescândă, odată cu mutarea frontierei NATO pe Prut.

Fereastra de oportunitate creată după încetarea Războiului Rece a oferit posibilitatea unor state cu veleități de lideri regionali să acționeze concurențial.

Capabilitățile militare au constituit mijloacele principale de susținere a pretențiilor, aceasta cu atât mai mult cu cât recesiunea economică prelungită nu oferea o alternativă credibilă.

Pentru aceasta, virtualii lideri au făcut eforturi materiale considerabile pentru modernizarea și operaționalizarea armatelor, fapt ce a creat temeri de îngrijorare pentru celelalte state⁶.

Ultimul deceniu al mileniului trecut a constituit începutul unei perioade a cărei principală caracteristică a reprezentat-o faptul că nici o altă putere din lume, fie ea și nucleară, nu a putut lua inițiative politico-militare sau economice de anvergură fără asentimentul și chiar asistența SUA. Astăzi, SUA au o poziție absolut hegemonică în lume.⁷

Intervențiile din fosta Iugoslavie și Războaiele din Golf și Afghanistan au dovedit cu prisosință că ponderea mașinii de război americane a fost de peste 80%. Tehnologia, armamentul și logistica utilizate au fost atât de moderne și costisitoare încât nici un aliat nu și le putea permite. „*America are și intenționează să mențină o putere militară capabilă să nu poată fi contestată*”⁸ a afirmat președintele SUA, George W. Bush.

Disproporția de potențial militar existentă în lume este de natură să neliniștească unele state sau grupări de state importante. Opoziția activă și criticile virulente în special ale Germaniei, Franței și Belgiei, la care s-au adăugat cele ale Rusiei și Chinei față de decizia SUA de a interveni militar în Irak reprezintă o reacție specifică la emergența unei surse de instabilitate cu rezonanță mondială.

Domeniul nuclear nu a fost niciodată unul stabil, dovadă fiind cursa pentru **deținerea și dezvoltarea arsenalului nuclear**.

Strategia nucleară a unei țări poate avea atât consecințe previzibile cât și imprevizibile. Istoria recentă indică faptul că securitatea construită pe deținerea de arme nucleare nu poate rezista. Deținerea armei nucleare de către SUA a făcut ca URSS și Marea Britanie să-și dezvolte arsenale nucleare. Au urmat, previzibil, Franța și China. Forța nucleară a Chinei a făcut ca India să-și dezvolte propriul arsenal nuclear, urmată de Pakistan. Israelul a decis dezvoltarea forței nucleare pentru a avea un avantaj asupra vecinilor ostili. Acest fapt i-a furnizat lui Saddam Hussein pretextul de a dezvolta capacitatea nucleară a Irakului. Există, însă, bănuieli, că și Iranul încearcă același lucru.

⁶ Ivan Eland, *Is Chinese Military Modernization a Threat to the United States?*, în Policy Analysis, nr. 465, 23 ianuarie 2003, pp. 11-12.

⁷ Gl. mr. dr. Vasile Paul, col. dr. Ion Coșcodaru, *Centre de putere: De la unipolaritate la multipolaritate*, în Ziua nr. 256 din 3 mai 2003, p. 1.

⁸ Apud Ibidem.

Momentan, SUA încearcă introducerea planului național de apărare împotriva rachetelor balistice, care să realizeze protecția antirachetă a teritoriului său, a aliaților și a zonelor în care sunt desfășurate trupe americane. Acesta se va realiza printr-un sistem de vectori lansați de pe sol, mare, sau din cosmos, care vor putea lovi rachetele inamice, imediat după lansarea lor⁹. Pe cale de consecință, dacă se respectă algoritmul prezentat anterior, situația poate regenera cursa înarmărilor, cu toată starea de instabilitate care o însoțește. Este adevărat că SUA caută să își reducă cât mai mult posibil vulnerabilitățile, dar introducerea unui sistem de apărare mult mai eficient din care nu vor lipsi ogivele nucleare va modifica, pentru a câta oară, structura sistemului nuclear global. Este suficient demonstrat că securitatea bazată pe deținerea de arme nucleare nu poate rezista în timp. Datorită progresului remarcabil făcut în domeniul tehnologiei este doar o chestiune de timp ca dispozitivelor actuale de apărare, extrem de sofisticate să li se opună mijloace similare, mult mai perfecționate, destinate scopurilor ofensive.

Faptele au demonstrat că deținerea de arme nucleare nu garantează securitatea ci, mai degrabă, îi alterează starea. Singura posibilitate de reducere a oricărui risc de atac nuclear pare a sta mai degrabă în eliminarea armelor nucleare, așa cum a fost prevăzut în Tratatul de Neproliferare și reiterat (în 2000) la Conferința de revizuire a acestui tratat, pentru că introducerea rachetelor balistice ar putea crește instabilitatea globală.

2.4. Surse de instabilitate de natură ecologică

Securitatea mediului este un concept folosit pentru a puncta relația dintre condițiile de mediu și interesele de securitate. Securitatea mediului este un factor de control al stabilității socio-politice, în sensul distribuirii resurselor naturale. Deși există un spectru extrem de larg al factorilor ce se combină în relația umanitate-mediu este important de precizat că stabilitatea socială, economică și politică sunt influențate în mod direct de starea mediului. Astfel, o comunitate, regiune sau stat, pot fi caracterizate de prezența unei stări de insecuritate la nivelul căreia instabilitatea socială și degradarea mediului să coincidă, dar aceasta din urmă să nu fie implicit cauza primei; sau poate exista situația inversă, când inegalitățile între grupuri (etnice, religioase), dinamica populației, sunt cauza degradării mediului local sau regional ca efect al sărăcirii resurselor naturale.

Transformările în mediu generează instabilitate, cu implicații directe la nivelul rațiunilor de securitate. Starea de insecuritate a individului sau grupului poate fi afectată de transformări ca: lipsa surselor de hrană sau a apei, poluarea aerului, efectul de seră ș.a. Conform rezoluției ONU 2200/XXI/16.12.1966, statele au dreptul suveran de a-și exploata propriile resurse din teritoriul național, în funcție de politica națională în domeniul mediului înconjurător, și au datoria de a asigura ca activitățile, exercitate în limitele jurisdicției lor, să nu provoace daune mediului înconjurător din alte state¹⁰.

⁹ *Pentagon awards fast interceptor missile deal*, în *Jane's Defence Weekly*, 10 septembrie 2003, p. 5.

¹⁰ cf. *European Community Environment Legislation*, vol. 3, *Chemicals, Industrial Risks and Biotechnology*, Office for Official Publications of the E.C. Luxemburg, 1992.

Caracterul transfrontalier al poluării, care reprezintă una dintre cele mai actuale surse de instabilitate, impune necesitatea respectării principiilor de drept internațional statuate. În caz contrar, aceasta poate degenera în conflict.

Date fiind efectele directe și indirecte ale diferitelor transformări de mediu, cu cauze naturale, sau din cauza intervenției umane, impun tratarea acestui subiect în politicile de securitate adoptate pe viitor la nivel regional și global. Implementarea și dezvoltarea acestora trebuie să asigure speranța că națiunile își vor asocia eforturile înainte ca Terra să devină o planetă nelocuibilă.

2.5. Surse de instabilitate de natură culturală

Deși omenirea traversează o perioadă ale cărei fenomene constructive determinante sunt regionalizarea și globalizarea, elementele etnice și religioase constituie, încă, puternice repere de defnirire a comunităților umane. Personalizarea diferitelor areale civilizatoare s-a făcut, pe lângă mulțimea de componente ideologice și culturale, prin bazele lor etnico-religioase. Solidele rădăcini ce-și au baza în tradiție și religie formează identitatea comunităților.

Este cunoscut faptul că acțiunea factorilor de risc la adresa statului, ca actor de bază pe scena internațională, are loc la nivel de teritoriu, de populație și de identitate. La acest ultim nivel, al identității, se pot ivi crize de integrare, de participare sau de distribuție, identitatea fiind un element defnitoriu în ceea ce privește interesele, fiind baza articulării lor. Astfel de crize capătă un caracter multidimensional, cu implicații economice și socio-politice. Se poate ajunge la slăbirea instituțiilor sociale și economice, concomitent cu existența unor influențe externe cauzate de nivelul avansat de interconectivitate la nivel regional și global, creându-se, astfel, o presiune puternică asupra schimbărilor sociale și culturale. Acestea pot provoca reacții diferite și complexe, strâns legate de aria de civilizație în interiorul căreia se manifestă. În ultimele decenii, astfel de crize au avut loc, în special în zonele unde au existat puternice relații sociale tribale și de clan, cu niveluri slabe ale dezvoltării economice, coroborate cu rate înalte de creștere demografică.

Factorii care generează, stimulează și agravează conflictele de natură culturală, etnice sau religioase sunt:

- instituții politico-administrative slabe, ineficiente, corupte, nefuncționale;
- slăbiciuni ale regimului democratic, ale societății civile și anemica dezvoltare a spiritului public;
- gradul redus de materializare a coerenței social-economice (decalaje sociale periculoase, grefate pe tribalism, regionalism, antagonisme etnico-culturale și religioase).
- diferențe de status;
- un grad sporit de inamiciție între grupările etnico-religioase aflate între frontierele unui stat sau între state sau între provincii din state diferite;

- orizonturi de așteptare lipsite de realism ale unor grupuri religioase ori etno-culturale și religioase, cu percepții nejuste ale oportunităților și amenințărilor;
- degradarea sau prăbușirea așteptărilor unor grupuri etno-culturale și religioase;
- intervenții externe (armate, politice, religioase, teroriste, fundamentaliste în state sau complexe regionale de securitate);
- tradiția istorică;
- voința de conflict etc.

Văzută drept o caracteristică a mediului internațional de securitate, creșterea numărului de conflicte cu natură etno-religioasă din ultimele decenii a dus la o abordare mai atentă a acestui domeniu. Desfășurarea unor astfel de conflicte a dus la însușirea de către comunitatea internațională a unor „*lecții învățate*”, ceea ce a permis dezvoltarea unor strategii care să aibă ca obiect rezolvarea conflictelor existente, dar și îndepărtarea cauzelor ce duc la apariția stărilor de instabilitate de origine culturală. În acest sens, se derulează inițiative în ceea ce privește identitatea culturală a grupurilor etnice și religioase, la nivel regional și internațional, prin împărtășirea valorilor comune, pentru a se forma o bază solidă care să ajute la construirea unei culturi a toleranței, atât de necesară promovării unui climat de stabilitate.

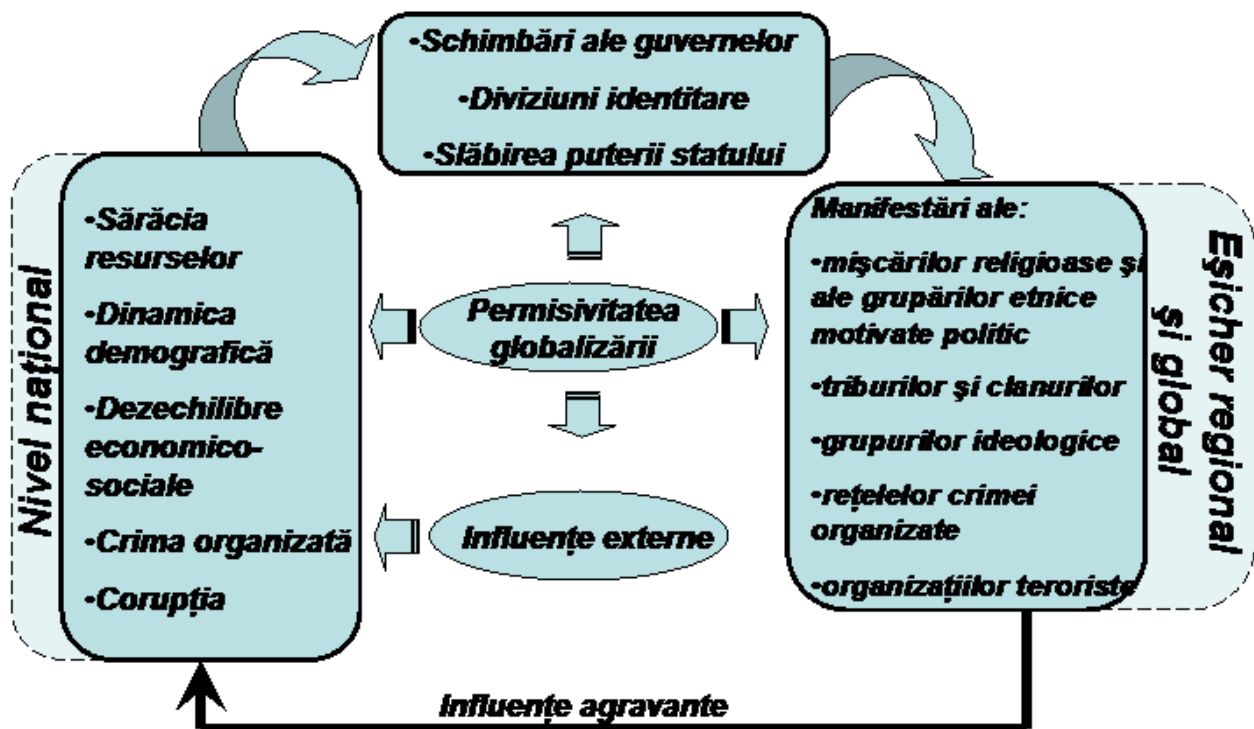

Figura 1. Spații de manifestare a factorilor de instabilitate

Fiecare dintre sursele de instabilitate menționate anterior prezintă caracteristici specifice, ceea ce, după cum am precizat în fiecare caz, le face să producă efecte particulare în funcție de spațiul de manifestare, național, regional sau global (figura 1). Există, însă, vreun factor ce poate acționa, cu implicații majore, în toate trei? Dacă da, care sunt elementele ce îi favorizează acțiunile, și cum pot fi împiedicate acestea? Studiul de caz realizat în continuare va încerca să dea câteva răspunsuri la aceste întrebări.

2.6. Terorismul - un actor polivalent (studiu de caz)

Considerat drept un actor nou pe scena internațională, terorismul, prin consecințele acțiunilor sale, atrage atenția tot mai crescută a majorității specialiștilor în domeniul apărării și securității, eradicarea sa constituind o prioritate pe agenda principalilor actori, state sau organizații regionale și internaționale. Această atenție este justificată, în mare măsură, de lărgirea spațiului de manifestare a acestuia, de diversificarea mijloacelor și procedeele necesare pregătirii și desfășurării acțiunilor teroriste.

În prezent, din cauza complexității fenomenului, nu s-a ajuns la găsirea unei definiții complete, a terorismului, unanim acceptate la nivel internațional¹¹. Ceea ce este unanim acceptat, însă, este faptul că terorismul se constituie într-o amenințare la adresa securității naționale și internaționale¹². O eventuală definiție ar trebui să surprindă faptul că terorismul este un ansamblu de acțiuni întreprinse de forțe non-statale, pentru a influența politica, inclusiv prin mijloace violente îndreptate, cu precădere, împotriva populației civile. Prin urmare, terorismul implică mijloace militare pentru a-și realiza scopurile multiple, majoritatea presupunând radicalism religios și politic, prin paralizarea capacității guvernelor de a menține siguranța populației.

Ciocnirile dintre teroriști și forțele de ordine sunt sporadice, uneori spectaculoase, desfășurate în prezența și cu sacrificiul populației pașnice. Armamentul folosit este un amestec de cibernetică, tehnică de ultimă oră și mijloace artizanale. Progresul tehnologic a pus în mâna unor indivizi sau grupuri de indivizi capacități distructive care altă dată erau destinate doar guvernelor și armatelor. Aceasta constituie o sursă de instabilitate majoră, pe care comunitatea internațională nu este deocamdată capabilă să o elimine, fiind cu atât mai gravă cu cât majoritatea organizațiilor teroriste acționează la nivel internațional pentru a-și realiza obiectivele, multe dintre acestea fiind reflexe ale angoaselor sau revendicărilor de grup generate de probleme interne din statul de origine. Este cunoscut faptul că terorismul prosperă în țări slabe și decăzute, unde nu există un control efectiv al statului asupra teritoriului intern. Această stare de fapt a fost creată prin specularea și amplificarea sistemică a unor lipsuri reale. Sistemul

¹¹ Cf. *Terorismul. Dimensiune geopolitică și geostrategică. Războiul terorist. Războiul împotriva terorismului*, Colectiv-CSSS, Ed. AÎSM, București 2002, p.24.

¹² cf. Col. dr. Grigore Alexandrescu, *Terorismul – amenințare neconvențională la adresa securității naționale și internaționale*, în Revista Forțelor Terestre nr. 2/2001, p. 6.

internațional prezintă o serie de „goluri” provenite din faptul că dispune de unele caracteristici externe ale statului – prezență sau recunoaștere internațională -, dar nu și caracteristicile interne ale unui stat – control intern asupra unui teritoriu, ceea ce permite teroriștilor să acționeze nestingheriți.

Astfel, organizațiile teroriste se pot pregăti și activa beneficiind de libertate mare de acțiune. Este cazul organizației teroriste Al Qaeda, ce a reușit să organizeze tabere de antrenament în Afghanistan fără a se teme de interferențe din partea statului. Iar exemplele pot continua: provinciile de la frontiera de nord a Pakistanului, unde exista un control guvernamental limitat în regiunile pashtune; Yemen, unde puterea guvernului central este slabă în comparație cu cea a triburilor; Cecenia, care a beneficiat de un control guvernamental limitat, în special în perioada dezintegrării URSS; Kosovo și Albania, state slabe, frământate după criza Iugoslavă, unde achiziționarea de arme era extrem de facilă, mai ales în perioada imediat următoare calmării crizei. Dezvoltarea organizațiilor teroriste a fost posibilă cu precădere în state cu o pronunțată stare de instabilitate, slab dezvoltate, dar există cazuri în care aceste organizații s-au desfășurat pe teritoriul unor state dezvoltate (IRA în Irlanda de Nord, ETA în Spania).

În ceea ce privește consecințele acțiunilor teroriste, pe lângă pierderile de vieți omenești și cele de ordin material, avem de-a face și cu deteriorarea păcii și a valorilor democrației. Terorismul reușește să transforme avantajele democrației (libera circulație a persoanelor și bunurilor, libertatea de gândire ș.a.) în vulnerabilități. Această transformare are două sensuri, ambele cu implicații majore: 1) terorismul se folosește de instrumentele atât de necesare bunei desfășurări a proceselor democratice (mass-media, dreptul la exprimare, confidențialitatea bancară ș.a.); 2) de cealaltă parte, statul, pentru a limita, până la eliminare, orice încercare de manifestare a acțiunilor teroriste, este nevoit să adopte măsuri de securitate sporite, ajungându-se până la constrângeri ale libertăților și drepturilor cetățenești.

Atunci când acționează asupra unor societăți deschise, cum sunt cele democratice, cu o mass-media liberă, terorismul acționează ca o armă de agresiune și intimidare, folosind media drept instrument publicitar. De aceea, pot fi impuse, din rațiuni de securitate, măsuri ce pot fi interpretate drept mijloace de împiedicare a dreptului la informare, prin blocarea anumitor informații sau de restrângere a libertății de exprimare, în scopul evitării propagării unor manifestări de panică care ar facilita eventuale acțiuni teroriste. În aceeași măsură, terorismul exploatează dreptul la confidențialitate acordat de sistemele bancare și financiare moderne și libera circulație în interiorul țărilor și între ele, folosindu-se de data aceasta de instrumente ale procesului de globalizare, proces perceput cel mai frecvent drept o forță integratoare la nivel global, dar care, concomitent, se dovedește un factor favorizant pregătirii și desfășurării acțiunilor teroriste.

Factori ce permit organizarea de tip transfrontalier:

- Nivelul ridicat de interdependență existent între state, în contextul globalizării;

- Mobilitatea relativ ridicată a membrilor organizațiilor teroriste¹³, favorizată de dreptul liberei circulații a individului, permițând plasarea rapidă în poziție a voluntarilor;
- Comunicarea facilă, datorată performanțelor mijloacelor de comunicații;
- Schimbul rapid de unitate monetară și informație financiară între țări, care a facilitat obținerea banilor de la „*sponsori*” ai fenomenului.

Neavând o apartenență clară la o zonă geografică, o conducere după reguli și norme specifice, raportându-se la alte valori decât cele naționale, organizațiile teroriste tind să controleze și să gestioneze domeniile și sectoarele emblematice ale puterii: economia, finanțele, tehnologia de ultimă oră, resurse energetice ș.a.

Posibile soluții de eradicare a fenomenului

Pentru a realiza obiectivul declarat al războiului împotriva terorii, comunitatea internațională, în ansamblul ei, sprijinită de opinia publică și societatea civilă, dispune de câteva posibile soluții:

- clarificarea, la nivel internațional, a conceptului de „*pierderi colaterale*”, cu scopul delegitimizării atacurilor asupra civililor, pentru a nu servi ca o justificare pentru manifestări ale acțiunilor teroriste;
- intervenția comunității internaționale în statele decăzute, prin acțiuni combinate, inclusiv militare, pentru eradicarea organizațiilor teroriste (implică, însă, nerespectarea principiului suveranității);
- creșterea securității pentru a împiedica diferitele mișcări teroriste să profite de avantajele globalizării;
- controale riguroase la frontiere, asupra bunurilor și indivizilor;
- verificarea frecventă a transferurilor monetare;
- monitorizarea și controlul informațiilor;
- întărirea statului, a instituțiilor guvernamentale, prin alocarea de resurse bugetare pentru armată jandarmerie și poliție;
- reducerea stimulentei recurgerii la acte teroriste.

Succesul militar din Irak și bătăliile câștigate din Afghanistan, în lupta cu terorismul, sunt stimulative, dar euforia acestor reușite induce în eroare. Nu va fi nici o victorie de răsunet până când terorismul nu va fi învins definitiv. Istoria nu consemnează etapele intermediare, indiferent cât de mult le mediatizăm astăzi.

¹³vezi, col. (r) dr. Grigore Alexandrescu, *Modele posibile ale Noului război*, în *Impact Strategic* nr. 1-2/2003, p.135-139.

CAPITOLUL 3

POSIBILE SOLUȚII DE ELIMINARE, EVITARE SAU PREVENIRE A APARIȚIEI SURSELOR DE INSTABILITATE

Complexitatea provocărilor la adresa securității, provocată de stările de instabilitate, indică o nevoie crescută de modificare a metodologiilor existente, în scopul unei cât mai eficiente gestionări a unor astfel de situații.

În cadrul complex al mediului internațional de securitate, supus unor schimbări importante în ultimul timp, atenția comunității internaționale este îndreptată spre punerea în practică a unei viziuni care să contribuie la o consolidare a păcii și securității mondiale, acest lucru însemnând reducerea stărilor conflictuale de orice natură, implicit, acolo unde este posibil, a cauzelor ce le generează. Această viziune presupune, în esență, identificarea la scară globală a vulnerabilităților, a posibilelor riscuri și amenințări ce ar putea conduce la apariția unor surse de instabilitate sau agravarea unora deja existente. Un element important este însoțirea procesului de identificare a acestora de către analize care să permită crearea de instrumente necesare realizării practice a acestui deziderat, oferind, astfel, soluții pentru menținerea, sau revenirea, la starea de stabilitate a nivelului care a fost afectat (global, regional sau național) și să împiedice, totodată, apariția de surse noi de instabilitate.

Astfel, eforturile căutărilor comune se pot îndrepta în direcția generării unor soluții care să se bazeze pe:

- Asistența internațională în procesele de instaurare a păcii și reconstrucție a statelor decăzute;
- Implicarea instituțiilor financiare internaționale prin realizarea unor programe care să ducă la o situație economică solidă;
- Intensificarea cooperării în scopul prevenirii și combaterii amenințărilor la adresa securității regionale;
- Implicarea NATO și a UE, ca actori ce și-au dezvoltat instrumentele de prevenire a conflictelor și managementul crizelor;
- Cooperarea organizațiilor internaționale și regionale de securitate (ONU, NATO, UE, OSCE) pentru dezvoltarea unor mecanisme de securitate și cooperare în operațiile de stabilitate;
- Inițierea unor programe la nivel subregional, regional și mondial pentru promovarea și respectarea drepturilor omului, cooperare socio-culturală și economică care să ducă la crearea unor areale de pace și stabilitate, bazate pe împărtășirea valorilor fundamentale comune;
- Dezvoltarea de strategii care să conducă la folosirea rațională a resurselor naturale, nu numai în scopul ocrotirii și păstrării mediului, ci și în acela al prevenirii unor eventuale surse de instabilitate la nivel național sau regional.

Rezultatele acestor căutări se fac deja simțite, eforturile demonstrate în aceste zile de comunitatea internațională în scopul rezolvării situațiilor conflictuale din Orientul Mijlociu demonstrează cu prisosință acest lucru. Propunerea de realizare a proiectului „*Marelui Orient Mijlociu*” a arătat, în ciuda divergențelor de opinii – de altfel, normale avându-se în vedere obiectivul acestuia, și anume instaurarea păcii și stabilizarea Orientului Mijlociu și a zonelor limitrofe – că există deschiderea spre dialog și voința de concretizare. S-a realizat astfel și identificarea unor aspecte prioritare: nevoia de clarificare a problemei islamului politic, astfel încât susținătorii acestuia să-și poată exprima convingerile și altfel, nu numai prin mijloace violente; sprijinirea proceselor de democratizare, atât de necesare în regiune, de către comunitatea internațională, prin programe adaptate specificului regional și nu în ultimul rând, o cooperare solidă în lupta împotriva terorismului. În sensul realizării acestui ultim aspect, există deja inițiative serioase în Pakistan și Yemen.

Este de presupus că acest proces va căpăta anvergură, atât în dimensiunea sa spațială, cât și în cea temporală, implicând resurse, strategii multiple și acțiuni diversificate, în concordanță cu natura surselor de instabilitate.

BIBLIOGRAFIE

1. Barry Buzan – *Popoarele, statele și teama*, Editura Cartier, Chișinău, 2002.
2. Z. Brzezinski – *Marea Tablă de șah*, Editura Univers Enciclopedic, 1999, București.
3. Charles și Barbara Jelavich – *Formarea statelor naționale balcanice – 1804-1920*, Editura Dacia, 2001, Cluj-Napoca.
4. George Malita – *Zece mii de culturi, o singură civilizație*, Editura Nemira, 2001.
5. Giles Ferrend – *Identitatea, cetățenia și legăturile sociale*, Polirom, 2000.
6. Ion Iliescu – *Integrare și globalizare. O viziune românească*. Presa națională, București, 2003.
7. Nathan Gardels – *Schimbarea Ordinii Globale*, Editura Antet, 1999.
8. Oliver Roy – *Noua Asie centrală sau fabricarea națiunilor*, Editura Dacia, 2001, Cluj-Napoca.
9. Gl. bg. dr. Constantin Onișor – *Arta strategică a securității și integrării europene*, Pitești 2002.
10. Centrul de Studii Strategice de Securitate – *Integrarea Euroatlantică Priorități post-Praga*, Editura AISM, București 2002.
11. Centrul de Studii Strategice de Securitate – *Terorismul. Dimensiune geopolitică și geostrategică. Războiul terorist. Războiul împotriva terorismului*, Ed. AISM, București 2002.
12. Președintele României – *Strategia de securitate națională a României*, București, 2001.
13. Patterns of Global Terrorism 2002, Department of State, USA, 2003.

14. *European Community Environment Legislation*, vol. 3, *Chemicals, Industrial Risks and Biotechnology*, Office for Official Publications of the E.C. Luxemburg, 1992.

PAGINI WEB

- www.aeaweb.org
- www.cacianalyst.org
- www.crisisweb.org
- www.globalsecurity.org
- www.novinite.com;
- www.rand.org;
- www.terrorismanswers.com;
- www.stratisc.org
- www.worldbank.org
- www.unodc.org
- www.usaid.gov
- www.wri.org